

In zijn inleiding benadrukt Vandormael het trauma van het ondergedoken kind (scheiding van de ouders, nieuwe identiteit, angst voor ontdekking, verlies van familie). Vandormael bewondert deze 'kinderen' en schrijft dat wie zich hun leed beseft hen 'alleen maar tactvol en met veel respect' tegemoet kan treden (16). Ook zijn boek is een eerbetoon.

Anders dan Swillen heeft hij de verhalen een voor een opgenomen in zijn boek. De verhalen zijn in de eerste persoon enkelvoud opgetekend, alsof je inderdaad luistert naar een verteller. Door de opbouw van de verhalen blijkt dat er wel een zekere structuur aan de vertellers was opgegeven (ze beginnen bijvoorbeeld allemaal met het noemen van de namen en geboorteplaatsen van hun ouders).

Ook het Museum besteedt aandacht aan oorlogsherinneringen. Bij de permanente tentoonstelling is nu het boek verschenen *Kind in oorlog. Persoonlijke verhalen*. De samenstellers, Joke van Grootheest en Gert-Jan van Rijn, hebben ervoor gekozen een breed scala aan verhalen te presenteren: kinderen van Joodse ouders, NSB-ouders of verzetsouders, kinderen die in de stad opgroeiden of in de provincie, in Nederlands-Indië of op Curaçao. Het boek oogt duidelijk als een catalogus: naast de in de derde persoon enkelvoud opgetekende verhalen zijn foto's te zien die ook op de tentoonstelling fungeren en zijn kleine tekstjes toegevoegd met nadere uitleg over bepaalde algemene begrippen, zoals de Hongerwinter en Dolle Dinsdag. Een groot aantal van de verhalen komt van bekende Nederlanders als Paul van Vliet en Yvonne Keuls.

Op een bepaalde manier is dit boek het minst problematische van de drie hier besproken werken. Het is dienstbaar aan de tentoonstelling en weinig sentimenteel. Er wordt achtergrondinformatie gegeven en het roept interessante vragen op. Bijvoorbeeld wanneer een vrouw vertelt dat zij later wegens het NSB-verleden van haar ouders niet in overheidsdienst kon. In het interview werd daar blijkbaar niet op doorggevraagd, maar uit mijn eigen

onderzoek blijkt niet dat dit algemeen beleid of een normale praktijk was bij de overheid. Dus wat bedoelde deze vrouw nu precies te zeggen?

Hiermee is dan ook direct de zwakte blootgelegd van veel boeken met persoonlijke verhalen: als er geen interviewer is die doorvraagt, blijven allerlei kwesties onduidelijk en ontstaat bovendien het gevaar dat dergelijke bundels over een paar jaar alweer meer blijken te zeggen over de interesses en ideeën van de vroeg eenentwintigste-eeuwse samenstellers dan over de ervaringen van de betrokkenen. Juist voor mensen die uit eerbied verhalen willen optekenen moet dat een schrikbeeld zijn.

ISMEE TAMES,
NIOD INSTITUUT VOOR OORLOGS-,
HOLOCAUST- EN GENOCIDESTUDIES

Swijtink, André, ***Een sportman doet niet aan politiek. Groei en populariteit van de Nederlandse sportbeoefening in oorlogstijd*** (Amsterdam: Meulenhoff, 2010, 423 blz., ISBN 978 90 290 8593 9).

In 1992 publiceerde André Swijtink zijn dissertatie *In de pas. Sport en lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Het was het eerste wetenschappelijke overzicht van de ontwikkelingen op sportgebied gedurende de Duitse bezetting. Swijtink heeft zijn boek thans onder de titel *Een sportman doet niet aan politiek. Groei en populariteit van de Nederlandse sportbeoefening in oorlogstijd* herzien en aangevuld op basis van nieuwe publicaties. Hij heeft daarbij niet nog eens *De Sportkroniek*, het officiële bondsblad van de Nederlandse Voetbalbond, doorgenomen of contemporaine sportbladen als het *Oostelijk Sportblad* geraadpleegd. Dat is jammer, want dit had zijn betoog en verklaringen heel wat kunnen verbeteren.

Uit het betoog van Swijtink komt goed naar voren, hoe tijdens de eerste decennia van de twintigste eeuw tal van sporten in Nederland 'verzuild' waren geraakt. Voor zowel voetbal als gymnastiek

waren er bijvoorbeeld een neutrale, een katholieke en een protestantse landelijke bond en voor korfbal was er een neutrale en een protestantse bond. Na de Duitse bezetting ontstond bij tal van sportofficials de vrees dat de sport onder Duitse invloed zou komen en er NSB-ers in bestuursfuncties zouden komen. De besturen van de diverse voetbalbonden besloten na kort overleg al op 31 juli 1940 tot de oprichting van de Nederlandse Voetbalbond (NVB), waarin alle bestaande voetbalorganisaties opgingen. De Duitsers wilden bij de andere sporten eveneens één landelijke, leidende bond krijgen, maar dat leverde meer tegenstand op. Het Nederlands Christelijk Gymnastiekverbond en de Christelijke Korfbalbond weigerden samen te gaan met hun neutrale tegenhangers, omdat zij pertinent tegen sporten op zondag waren. Zij kozen er in het najaar van 1942 voor om zichzelf op te heffen, waarna de christelijke gymnastiek- en korfbalclubs hetzelfde deden. De resterende sportbonden en sportclubs maakten in de bezettingstijd een enorme groei door, totdat eind 1944 de benarde omstandigheden aan alle sportactiviteiten een einde maakten.

Swijtink beschrijft uitvoerig hoe de sport in Nederland tussen 1940 en 1944 bloeide om daarna pas alle veranderingen bij de sportbonden (wel of geen fusies) te behandelen. Dat is merkwaardig, want het zijn juist die organisatorische perikelen die verklaren waarom na 1940 neutrale bonden en clubs wel actief waren en christelijke en Joodse sportverenigingen niet meer. Het was dan ook goed geweest als er een tabel was opgenomen met alle besproken sportbonden en met het aantal aangesloten clubs en leden tussen pakweg 1935 en 1945. Dat had de lezer meer inzicht kunnen geven in het aantal neutrale en confessionele bonden en hun getalsmatige verhoudingen vóór en tijdens de bezetting. De auteur beperkt zich nu tot incidentele vermeldingen van ledentallen. Hij meldt bijvoorbeeld dat het aantal leden van de NVB tussen 1940 en 1943 van 80.004 steeg naar 125.456 leden (78). Maar dit zijn deels de leden van de clubs uit de opgeheven confessionele bonden en niet allemaal leden, die voor het eerst

gingen voetballen. Ook wordt het aantal clubs en leden van het Nederlands Christelijk Gymnastiek Verbond en de Christelijke Korfbalbond (137 en 147) niet vergeleken met die van Nederlands Gymnastiek Verbond en de Nederlandse Korfbalbond. Dat zou wel eens (deels) een verklaring kunnen opleveren waarom zij in tegenstelling tot de Christelijke Voetbalbond weigerden te fuseren, want zij zouden als kleine bond in de nieuwe fusiebond hun identiteit moeilijk kunnen bewaren.

Ook bij de bespreking van de uitsluiting van Joodse clubs in de loop van 1942 laat het gebrek aan cijfermateriaal over clubs en leden zich gelden. Hoeveel Joodse clubs waren er in verhouding tot het totale aantal clubs in een tak van sport? Swijtink noemt zes Joodse voetbalclubs bij naam, waarvan er vijf in Amsterdam gehuisvest waren en één in Den Haag (157-158 en 171). Dat is een bescheiden aantal als men bedenkt dat er volgens *De Sportkroniek* van 5 januari 1943 zeker 2213 voetbalclubs in Nederland waren. Verder wordt in het *Oostelijk Sportblad* van 25 augustus 1942 gemeld 'dat de terzake bevoegde Duitse instantie het gewenst acht dat in den vervolge op sportkleding geen ster-vormige onderscheidingstekenen (in het bijzonder vijf- of zespuntige sterren) worden gedragen'. Dit verwijst duidelijk naar de Jodensterren, maar deze afkondiging valt bij Swijtink nergens te vinden.

Om nog een voorbeeld van een gemiste bron te geven: vanaf medio september 1941 was het verboden om clubnamen te hanteren van levende personen van het huis van Oranje. Swijtink meldde dit gegeven in zijn dissertatie enkel terloops (173), maar hij geeft in zijn revisie wél enige voorbeelden van naamswijzigingen (121). Alleen verwijst hij hiervoor naar de website van voetbalclub Juliana Mill, terwijl hij alle gewijzigde clubnamen gewoon in een primaire bron als *De Sportkroniek* had kunnen vinden.

Bij de beschouwing van de lotgevallen van de landelijke sportbonden ontbreekt ook een bespreking van hun competitiesysteem. Het is een groot verschil of een bond maandenlang elk weekeinde een competitie organiseert (voetbal, hockey, korf-

bal) of slechts incidenteel een eendaags toernooi houdt (gymnastiek, zwemmen, schaatsen). Dat heeft gevolgen in materieel opzicht (speelveld, sportkleding en sportmateriaal), maar ook voor het vervoer van spelers en aanhangers. Dergelijke zaken hebben uiteraard ook invloed op de mate van contact tussen de sportbond en de Duitse overheid.

Swijtink heeft met zijn boek een belangrijke bijdrage geleverd aan het onderzoek naar Nederland in de Tweede Wereldoorlog en met name de vrijetijdsbesteding in 1940-1945. Hij had echter gemakkelijk meer en betere argumenten en verklaringen kunnen vinden bij de presentatie van bepaalde ontwikkelingen. Dat heet in sporttermen een kans voor open doel missen.

MICHEL VAN GENT,
HUYGENS INSTITUUT VOOR NEDERLANDSE
GESCHIEDENIS

Schrijvers, Peter, *Liberators: The Allies and Belgian Society, 1944-1945* (Studies in the Social and Cultural History of Modern Warfare 31; Cambridge: Cambridge University Press, 2009, xv + 340 pp., ISBN 978 0 521 51482 8).

Peter Schrijvers has written in a new way about a subject that we all wrongly think we know well. The moment of liberation in north-western Europe, stretching from the Normandy landings in June 1944 to the final collapse of Germany in May 1945, has become one of the most familiar transitions in European history of the twentieth century. That centrality reflects not merely the inherent importance of the defeat of the Third Reich, but also the drama and visibility of the moment. The liberation can be experienced and relived not merely through the multiple first-hand accounts of the period but also through the numerous photographs that survive. Many of those images are of Belgium. The largely unopposed progress of the Allied forces, the exuberant crowds that

gathered to greet the liberators as they arrived in towns and villages, and even the fine weather, all conspired to create a scene of street theatre which has subsequently become a central icon of the visual memory of the Second World War.

The purpose of Schrijvers' book is to use these overly familiar images to explore a more complex reality. In doing so, his emphasis is determinedly social: he has delved deep into the local and national press of the era in order to construct a tumultuous mosaic of the impact of the liberation on Belgian society up to the summer of 1945. The British, American and Canadian troops became over the winter of 1944-1945 in effect a large occupying force, encamped in Belgium as their eastward advance was stalled by the German armies. Their consequent impact on Belgian society, in all of its manifold local peculiarities, was overwhelming. Allied troops requisitioned buildings, took over much of the transport network, dominated large sectors of the economy, and consumed vast quantities of food and drink. Food and fuel shortages, traffic accidents, crime, the black market and, above all, the relations that developed between Belgian women and the underemployed and relatively prosperous American troops, all contributed to what by the summer of 1945 had become a crescendo of complaints that led one local report to comment with heartfelt exasperation 'from our liberators, oh Lord, liberate us!' (248).

There are a number of criticisms one might voice of Schrijvers' somewhat impressionistic methodology. His use of numerous quotations from local reports and the press makes for a lively read but leads him to follow the news priorities of the time by highlighting the more dramatic manifestations of change at the expense of less visible forms of continuity. It also tends to overemphasise the universality of trends which were more evident in certain cities, notably Liège and Antwerp, than in some other areas. Indeed, it is striking how unselfconsciously Schrijvers uses the term 'Belgians', implying without ever quite